

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ปัจจุบันเป็นยุคที่ประเทศต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากหลายด้านเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เกิดขึ้นทั่วโลกโดยปัจจัยสำคัญที่เป็นทั้งตัวรองรับและเงื่อนไขหลักต้นความก้าวหน้า คือ พลเมืองของประเทศ หากประเทศใดมีพลเมืองที่มีความรู้ ความสามารถ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ประเทศนั้นย่อมมีศักยภาพที่จะแข่งขันกับประเทศอื่นอย่างเข้มแข็งและพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยถือว่าเป็นพลเมืองที่ต้องมีคุณสมบัติเฉพาะที่จะนำประเทศไปสู่สันติสุขด้วยวิถีประชาธิปไตย ซึ่งรวมการมีอิสรภาพ การพึ่งตนเองได้ การมีสิทธิ การเคารพสิทธิ มีความรับผิดชอบต่อส่วนร่วม เคารพกติกาบ้านเมือง ไม่ใช้ความรุนแรง มีจิตสาธารณะ เป็นต้น และการที่ประเทศใดจะพัฒนาประชาธิปไตยให้ก้าวหน้าไปด้วยดี จึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ รวมทั้งการที่ประชาชนมีความเป็นพลเมืองสูงด้วย (สถาบันพระปกเกล้า, 2555, หน้า 12) ทั้งนี้เพราะความเป็นพลเมืองเป็นสภาวะของการเป็นพลเมืองของสังคมของประชาชน ของชาติที่มีทฤษฎีเรื่องของสัญญาของสังคมที่ให้สิทธิและความรับผิดชอบต่อประชาชน ความเป็นพลเมืองเป็นเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในชีวิตของชุมชน ในทางกฎหมายยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องระหว่างปัจเจกชนกับรัฐ (ถวิลวดี บุรีกุล, 2555, หน้า 4)

ประชาชนที่มีความเป็นพลเมืองต้องรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนเองและเคารพสิทธิของผู้อื่นนับเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย สิ่งสำคัญคือต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมือง คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและไม่นิ่งดูดายต่อความเป็นไปของบ้านเมือง โดยการให้การศึกษาแก่ประชาชนให้เป็นผู้มีความรู้ (knowledge) มีทักษะ (skill) และเจตคติ (disposition) ที่เหมาะสมในการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการต่าง ๆ ของรัฐและสังคมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (จารุวรรณ แก้วมะโน, 2555, หน้า 10) เพื่อให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยประสบความสำเร็จในประเทศไทย โดยการสร้างพลเมืองที่มีความสามารถในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึง สมาชิกในสังคมที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา ไม่แก้ปัญหาคด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเอง

เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตสาธารณะ และกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบ หรือร่วมขับเคลื่อนสังคม และแก้ปัญหาสังคมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ระดับอาเซียน และระดับประชาคมโลก ทั้งนี้ การสร้างพลเมือง หรือเปลี่ยนประชาชน ให้เป็นพลเมือง เป็นหนทางในการพัฒนาประชาธิปไตยที่รากฐาน หากมีการดำเนินการการศึกษา เพื่อความเป็นพลเมืองอย่างจริงจังนับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ในเวลาไม่นานประเทศไทยจะมีพลเมือง มากพอจนถึงจุดที่จะเปลี่ยนแปลงได้ สังคมไทยจะกลายเป็นสังคมพลเมือง (Civil Society) เมื่อถึง จุดนั้นสังคมจะเข้มแข็ง ปัญหาต่าง ๆ จะแก้ไขได้ (ปริญญา เทวานฤมิตร, 2555, หน้า 61)

การสร้างความเป็นพลเมืองให้เด็กและเยาวชนเพื่อให้เด็กในวันนี้ได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาชาติต่อไป นั้น การจัดการศึกษาถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่จะหล่อหลอมเด็กไทยให้เป็นพลเมืองภายใต้ ระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ประเด็นท้าทายสำคัญในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน คือการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการพัฒนาการเรียนการสอน การพึ่งพาในระดับโลกที่เพิ่มขึ้น การกระจายของเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร อำนาจขององค์กรระดับโลกที่เพิ่มมากขึ้น (สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา, 2557)

สำหรับประเทศไทยความเป็นพลเมืองได้ถูกกำหนดเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษา มาโดยตลอด นับตั้งแต่ยุคเริ่มต้นการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ทุกสมัยโดยเน้นในเรื่อง คุณลักษณะที่พึงประสงค์ คือ ความเป็นคนดี ความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักสิทธิหน้าที่ของตน เคารพในสิทธิผู้อื่น ดังผลการวิจัยของ สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และศิริเดช สุชีวะ (2547) ศึกษาเรื่อง พลเมืองศึกษาของไทย : นโยบายและการปฏิบัติในโรงเรียน พบว่า นโยบายการศึกษาของชาติตามแผนการศึกษาชาติ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และนโยบายของรัฐบาล มีความสอดคล้องกัน คือ มุ่งพัฒนาให้เยาวชนเป็นพลเมืองดี มีความเป็นไทยและวิสัยทัศน์สากล ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างกลมกลืนและสันติสุข แต่เน้นความรู้ทางวิชาการมากกว่าการปลูกฝังและหล่อหลอมความเป็นคนดี สถานศึกษาเน้นการสอนสาระความรู้ของพลเมืองศึกษาโดยการบรรยาย ให้ความสำคัญการเป็นคนเก่ง ส่วนการอบรมบ่มนิสัยความเป็นพลเมืองดีและการฝึกปฏิบัติการมีส่วนร่วมกับชุมชนและการรับใช้สังคมยังมีน้อย สอดคล้องกับสิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ (2553) ที่ศึกษาพบว่า การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นไปที่การสร้างหลักสูตรเพื่อใช้กับการศึกษาในโรงเรียนมาโดยตลอด กล่าวคือให้ระบบการศึกษาที่เป็นทางการเป็นกลไกหลักในการให้การศึกษา ไม่ได้มีการขยายขอบเขตการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองออกไปอย่างกว้างขวางเหมือนในต่างประเทศ ขณะเดียวกันฐานคิดหรือกรอบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น

พลเมืองตามที่ปรากฏในหลักสูตรระบบการศึกษาไทย มักไม่ได้วางอยู่บนหลักของระบอบประชาธิปไตย หากแต่วางอยู่บนหลักของความเชื่อทางศาสนา ความคิดตามจารีตประเพณีที่สืบต่อกันมาในอดีต นอกจากนี้วิชาหน้าที่พลเมือง ในอดีตยังคงค่อนข้างมุ่งไปในเรื่องหน้าที่ต่อชาติ โดยไม่ให้ความสำคัญกับรอบ ๆ ตัว หรือให้ความสำคัญกับเรื่องของชุมชนตนเอง การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยต้องเริ่มต้นจากความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อชุมชนของตนเอง จากนั้นจึงนำไปสู่ความรับผิดชอบต่อสังคมและต่อประเทศชาติ และสำหรับเนื้อหาสาระตามหลักสูตรปัจจุบันก็มุ่งเน้นไปที่ความรู้ การเรียนเพื่อจะเป็นพลเมืองของประเทศไทยจึงเป็นเรื่องของความรู้ (ปริญญา เทวานฤมิตร, 2555, หน้า 51-52) ในสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และในกำกับของกระทรวง หลักสูตรและตำราด้านหน้าที่พลเมืองนั้นมีชัดเจน แต่วิธีการสอนจะหนักไปในการอธิบายหลักการแนวคิด หลักตามกฎหมาย เป็นการสอนตามระบบการป้อนความรู้ (Information Processing) (วิชัย ต้นศิริ, 2551, หน้า 40)

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เป็นการเรียนรู้เพื่อความมั่นคงและเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และค่านิยม ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย รวมถึงการส่งเสริมให้ตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนานักเรียนให้เป็นพลเมืองในลักษณะที่มีความกระตือรือร้น (Active Citizen) และในการสร้างค่านิยมให้เกิดขึ้นในตัวของผู้เรียนแต่ละคน โรงเรียนและสังคมต้องเข้ามามีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นและชุมชนใกล้โรงเรียน แนวคิดที่สำคัญของโปรแกรมการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองใหม่ของสมาคมเพื่อการสอนความเป็นพลเมืองในสหราชอาณาจักร (ACT) ซึ่งเริ่มใช้ปี ค.ศ.2007 เน้นที่กระบวนการ ขอบเขตและเนื้อหา โดยไม่มุ่งเน้นความรู้เพียงอย่างเดียวแต่เพิ่มเติมเกี่ยวกับทักษะและความรู้ในประสบการณ์ การเรียนรู้ที่จะช่วยในการดำเนินการสำหรับการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้นี้จะถูกฝังโดยแนวคิดหลัก (Key Concept) เกี่ยวกับประชาธิปไตยความยุติธรรม สิทธิและความรับผิดชอบ (Crick, B., 1998, p.25) ทั้งนี้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย ไม่ใช่การเขียนให้ปรากฏอยู่ในหลักสูตรเท่านั้น แต่ต้องมีวิธีการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาที่ต้องการสร้างพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยด้วย และไม่สามารถอาศัยวิธีการเรียนการสอนปกติในชั้นเรียนเท่านั้น แต่ต้องทำทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เป็นการเรียนรู้จากวิธีการดำเนินชีวิต การทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ต้องให้ความสำคัญที่ประสบการณ์มากกว่าเนื้อหา การจัดการกระบวนการเรียนการสอนเชิงบูรณาการจึงเป็นแนวทางที่สามารถปลูกจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ให้ผู้เรียนรักษาสีหน้าที่ เสรีภาพทั้งตนเองและผู้อื่นอย่างสมดุลควบคู่กับความรับผิดชอบต่อ เคารพความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความ

เป็นมนุษย์ รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2555)

ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของกระทรวงศึกษาธิการในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้ปรับและทบทวนเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในวิชาหน้าที่ความเป็นพลเมือง พัฒนาระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมในเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองและประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน เน้นกระบวนการกลุ่มและฝึกฝนผู้เรียนให้เกิดทักษะที่เป็นพื้นฐานของความเป็นพลเมือง คือ การรับฟังผู้อื่น การเคารพผู้อื่นว่าเสมอกับตนเอง การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง การคิดวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาตนเองกับปัญหา สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น คำนึงถึงส่วนรวม และมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและสังคม ผ่านการลงมือทำโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ที่สถานศึกษาและผู้ปกครองมีส่วนร่วม โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตเน้นปฏิบัติการทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน (คณะอนุกรรมการ กนป. ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง, 2553, หน้า 5) เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 (พ.ศ.2553-2561) ในมิติการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจำเป็นต้องดำเนินการให้ครอบคลุมสมาชิกทุกวัยของประเทศเพื่อให้สมาชิกในชุมชน ในสังคม ในประเทศที่มีความคิด ความเชื่อที่แตกต่างกัน หรือขัดแย้งกัน สามารถอยู่ร่วมกันได้บนพื้นฐานของการรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน เคารพกติกาของสังคม เคารพผู้อื่น และเคารพหลักการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553) และยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะผู้สังคมนักเรียนรู้อุดมคติชีวิตอย่างยั่งยืนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2554-2559) ด้านการพัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มุ่งพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัย สอดแทรกการพัฒนาคนด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างวัฒนธรรมการเกื้อกูลพัฒนาทักษะให้คนมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ปลูกฝังการพร้อมรับฟังความคิดเห็นจากผู้อื่น และจิตใจที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย สร้างจิตสำนึกให้คนไทยมีความรับผิดชอบต่อสังคม

ดังนั้น หลักการสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ไม่ควรเน้นการเรียนหน้าที่พลเมืองแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นหน้าที่ตามกระทรวงศึกษาสั่ง หรือหน้าที่ตามที่รัฐบาลกำหนด และไม่เน้นความรู้เรื่องประชาธิปไตย แต่จะให้ความสำคัญที่ความเป็นประชาธิปไตยมากกว่า ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองจึงไม่ใช้การสอนด้วยการบรรยาย แต่ผู้สอนต้องพัฒนาการสอนในรูปของกิจกรรม และการลงมือปฏิบัติ หรือการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ ขึ้นมาเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความเชื่อมโยง ที่มีนัยสำคัญมากนั่นคือ เราทุกคน

ต่างเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา และการคลี่คลายแก้ไขปัญหาสำหรับกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ผู้สอนจะเป็นวิทยากรกระบวนการ ที่มีหน้าที่เชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงในวิถีชีวิต ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเป็นพลเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยจนก้าวไกลไปถึงการมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณประชาธิปไตย (คณะอนุกรรมการ กนป. ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง, 2553, หน้า 5) ควรให้ความสำคัญที่ความเป็นประชาธิปไตย ผู้สอนต้องพัฒนาการสอนในรูปกิจกรรม และการลงมือปฏิบัติ ผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และฝึกปฏิบัติ เพื่อให้นักเรียนได้เห็นความเชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงในวิถีชีวิตทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เกิดความรู้ ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองและพัฒนาประชาธิปไตยจนเกิดจิตสำนึก โดยครูเป็นเพียงวิทยากรกระบวนการ (สำนักงานสภาการศึกษา, 2553)

จากการระดมความคิดของผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน ผลการสังเคราะห์กลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนประการหนึ่ง ได้แก่ การพัฒนาตัวตนของผู้เรียนด้วยการจัดพื้นที่สร้างสรรค์และเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนให้ผู้เรียนได้แสดงออกถึงความสามารถ ศักยภาพและการปฏิบัติตนตามความเชื่อ ตามแนวทางที่ตนเองคิดสร้างสรรค์และอยู่ในบริบทของการทำความดี มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคม ให้เด็กมีการปฏิบัติและพัฒนาตนเองอย่างเข้าใจความหมาย เห็นบทบาทและคุณค่าของตนเองมากขึ้น สร้างระบบค่านิยมให้เด็กและเยาวชนเห็นได้ชัดเจนว่า แก่นของเด็กไทยคืออะไร ต้องประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร ทำให้เด็กมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ปรับเปลี่ยนจริยธรรม โดยการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนต้องสอดคล้องกับลักษณะของโรงเรียน ธรรมชาติ บริบทและช่วงวัยของเด็ก (สุวิมล ว่องวานิช, 2552, หน้า 12-13) แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนั้น ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการเรียนรู้ อย่างหลากหลาย และให้เรียนรู้อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีหลักการของการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เพื่อความเป็นพลเมือง (กลุ่ม Thai Civic Education, 2556, หน้า 44-45) นอกจากนี้ จากรายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี (ศักดิ์ชัย นิรัญทวิ, 2548) พบว่า การจัดการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่เห็นว่า ควรเป็นกระบวนการที่เน้นกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ประสบการณ์จากชีวิตจริงที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนท้องถิ่นครูอาจารย์ต้องใช้วิธีการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมแบบเปิด คือ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้จากเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้น

จริงในสังคม การนำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ มาพิจารณาในมุมต่าง ๆ หลาย ๆ มุม และร่วมแรงร่วมใจ จัดกิจกรรมในลักษณะที่เชื่อมโยงเนื้อหาความรู้เข้าสู่สถานการณ์ของสังคม

รายงานจาก The Civic Mission of School (2011, p.6-7) พบว่ารูปแบบการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพสูงรูปแบบหนึ่ง คือ การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning) ซึ่งโรงเรียนจะออกแบบและนำไปโปรแกรมไปใช้ ด้วยการจัดให้นักเรียนมีโอกาสประยุกต์สิ่งที่เรียนไปปฏิบัติบริการชุมชนโดยเชื่อมโยงกับหลักสูตรในระบบและการสอนในชั้นเรียน มีผลจากการวิจัยยืนยันชัดเจนว่าการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning) มีผลกระทบทางบวกทั้งทางวิชาการและผลลัพธ์ของพลเมือง นักเรียนที่ได้รับประโยชน์จากประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมที่มีคุณภาพแสดงถึงความมุ่งมั่นในระดับสูงเพื่อเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมและประสบความสำเร็จทางวิชาการมากกว่านักเรียนที่ไม่มีส่วนร่วม

แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning) เป็นกลยุทธ์ในการสอนและการเรียนรู้โดยบูรณาการการบริการอย่างมีความหมายกับการเรียนทางวิชาการและสะท้อนการปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน และเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง (Youth Service America, 2013, p.8) จะช่วยให้นักเรียนเป็นผู้เรียนที่ดี เป็นผู้ร่วมชั้นที่ดี และมีความเป็นพลเมือง รวมทั้งช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในชุมชนของตนเอง (RMC Research, 2009) การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเชิงวิชาการ (Academic Service-Learning) ที่มีคุณภาพสูง มีเจตนาเพื่อบูรณาการเข้าไปในหลักสูตรและจัดโอกาสให้ผู้เรียนประยุกต์ความรู้โดยนำไปใช้ในสถานการณ์จริงเพื่อแก้ปัญหาชุมชน โดยการปฏิบัติการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบเพื่อประสบความสำเร็จที่สำคัญกับผู้เรียนต้องดำเนินการบนกระบวนการของการรวบรวมข้อมูล การวางแผน การกระทำ การสะท้อน การแสดงผลและการเผยแพร่ (Dary, T., 2012, p.3)

การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning) เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ โดยเพิ่มความตระหนักและยอมรับความสำคัญของหน้าที่การมีส่วนร่วม การเชื่อมโยงกับชุมชนอย่างลึกซึ้ง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมือง และมีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะ รวมทั้งการพัฒนาความสามารถทางวิชาการ โดยมีความเข้าใจในความสัมพันธ์ของเนื้อหาเกี่ยวกับโลกแห่งความจริง การถ่ายทอดความรู้และทักษะไปยังผู้อื่น พัฒนาทักษะการแก้ปัญหาและกระบวนการคิด ตลอดจนการพัฒนาส่วนบุคคลและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเพิ่มระดับความรับผิดชอบในการตัดสินใจ การทำงานเป็นทีม พัฒนาภาวะผู้นำ การสื่อสาร ความเห็นใจ และความยืดหยุ่น ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มที่หลากหลายและเคารพผู้อื่น (Bertolet, D. 2012, p.9) การจัดการเรียนรู้

ด้วยการรับใช้สังคมเป็นการดำเนินการเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการให้ผู้เรียนไปมีประสบการณ์ในการรับใช้สังคม ทั้งนี้ผู้เรียนจะต้องมีการสำรวจความต้องการของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เรียนและวางแผนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และลงมือปฏิบัติตามแผนและนำประสบการณ์มาคิดพิจารณาไตร่ตรองจนกระทั่งเกิดความคิดรวบยอดซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้

จากเหตุผลและแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นความจำเป็นที่ต้องพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพ โดยมีความรับผิดชอบต่อทั้งส่วนบุคคล มีความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและสังคมในอนาคต

คำถามในการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ มีอะไรบ้างและเป็นอย่างไร
2. หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ ครอบคลุมองค์ประกอบใดบ้างและแต่ละองค์ประกอบมีลักษณะอย่างไร และคุณภาพของหลักสูตรเป็นอย่างไร
3. ผลการทดลองใช้หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ เมื่อนำไปทดลองใช้แล้วมีผลเป็นอย่างไร
4. หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ เมื่อนำไปทดลองใช้ จะทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดความพึงพอใจหรือไม่อย่างไร

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ
2. เพื่อสร้างและตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ
3. เพื่อทดลองใช้หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ
4. เพื่อประเมินหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ

ความสำคัญของการศึกษา

1. ได้หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อที่มีคุณภาพ สามารถนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนไทย
2. ได้แนวคิดในการจัดกิจกรรมหรือการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างและพัฒนา การรับรู้ ความคิด การสร้างค่านิยมคุณลักษณะความเป็นพลเมืองของผู้เรียน
3. ผลที่ได้จากการวิจัย ครูผู้สอนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งภาครัฐและเอกชน สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้กับผู้เรียน

ขอบเขตของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอน ตามกระบวนการวิจัยและพัฒนา โดยกำหนดขอบเขตในแต่ละขั้นตอนออกเป็น 3 ด้านด้วยกัน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล และขอบเขตด้านตัวแปร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ศึกษา ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม และการพัฒนาหลักสูตร ปัญหาความต้องการและแนวทางการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อ

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

2.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม และการพัฒนาหลักสูตร

2.2 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

3. ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ ความหมายและองค์ประกอบของความเป็นพลเมือง กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ปัญหาความต้องการและแนวทางการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อและกระบวนการพัฒนาหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบ

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.1 นำผลสรุปข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 โดยมุ่งเน้นคุณลักษณะความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบในด้านความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น มากำหนดเป็นรายละเอียดขององค์ประกอบหลักสูตร

1.2 องค์ประกอบของหลักสูตร ได้แก่ ความเป็นมาและหลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างหลักสูตร รูปแบบกิจกรรมและระยะเวลา เนื้อหาสาระของหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ สื่อ และแหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ส่วนเอกสารประกอบหลักสูตร ประกอบด้วย คู่มือการใช้หลักสูตรโดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับ ความเป็นมาของหลักสูตรและกรอบแนวคิด แนวทางการนำหลักสูตรไปใช้ แนวทางการจัดกิจกรรม สื่อและแหล่งเรียนรู้เพิ่มเติม แนวทางการวัด และประเมินผล และตัวอย่างแผนการจัดการกิจกรรม

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

ผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านหลักสูตรและการสอน และด้านการวัดและประเมินผล จำนวน 5 ท่าน

3. ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ ความเหมาะสมและความสอดคล้องของหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบ

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในขั้นนี้ผู้วิจัยนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมาทดลองใช้ โดยจัดกิจกรรมตามโครงสร้างเนื้อหาของหลักสูตรเรื่องความเป็นพลเมืองด้านความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลและความรับผิดชอบต่อคนอื่น

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

ประชากร คือ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่ศึกษาตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กระทรวงศึกษาธิการ

กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนที่กำลังศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนแม่แจ่ม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 34 (เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน) จำนวน 21 คน

3. ขอบเขตด้านตัวแปร

3.1 ตัวแปรต้น ได้แก่ การจัดกิจกรรมโดยใช้หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อผู้วิจัยพัฒนาขึ้น

3.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ความเป็นพลเมืองด้านความรับผิดชอบต่อ

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.1 การประเมินความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ ในการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของหลักสูตร

1.2 การประเมินความพึงพอใจของหุ้นส่วนชุมชนที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ ในด้านพฤติกรรมของผู้เรียนในการทำกิจกรรมตามกระบวนการเรียนรู้ของหลักสูตร

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

2.1 นักเรียนโรงเรียนแม่แจ่ม ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 34 (เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน) ที่ผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ จำนวน 21 คน

2.2 หุ้นส่วนในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ จำนวน 5 คน

3. ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษา

3.1 ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ

3.2 ความพึงพอใจของหุ้นส่วนชุมชนที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ความเป็นพลเมืองด้านความรับผิดชอบต่อ หมายถึง คุณลักษณะของบุคคลที่แสดงออกถึงภาวะหรือพันธะผูกพันในการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพลเมือง ตามกรอบแนวคิดความ

เป็นพลเมืองของ Department for Constitution Affairs (2007) ซึ่งได้จากการวัดด้วยแบบวัดความเป็นพลเมือง โดยมีองค์ประกอบ 2 ด้าน ดังนี้

1.1 ด้านความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคล หมายถึง การพึ่งพาตนเอง การเคารพผู้อื่น มีความรอบรู้ และเข้าใจในสิทธิและความรับผิดชอบต่อ

1.2 ด้านความรับผิดชอบต่อผู้อื่น หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น การมีส่วนร่วมในชุมชน และตระหนักว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2. หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองด้านความรับผิดชอบต่อ หมายถึง มวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning) ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้สำคัญ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การรวบรวมข้อมูล 2) การวางแผนและการเตรียมการ 3) การกระทำ 4) การสะท้อน และ 5) การแสดงผลและการเผยแพร่ โดยผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้นตามกระบวนการสร้างและพัฒนาหลักสูตรประกอบด้วยหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตร ดังนี้

2.1 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ มีองค์ประกอบ คือ ความเป็นมาและหลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างหลักสูตร รูปแบบกิจกรรมและระยะเวลา เนื้อหาสาระของหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ สื่อและแหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผล

2.2 เอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ คู่มือการใช้หลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ มีองค์ประกอบได้แก่ ความเป็นมาของหลักสูตร และกรอบแนวคิด แนวทางการนำหลักสูตรไปใช้ แนวทางการจัดกิจกรรม แนวทางการวัดและประเมินผล และตัวอย่างแผนการจัดกิจกรรม

3. ความเหมาะสมและความสอดคล้องของหลักสูตร หมายถึง คุณภาพของหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ ซึ่งประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน และด้านการวัดและประเมินผลก่อนนำหลักสูตรไปใช้จริง

4. การประเมินหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ หมายถึง การพิจารณาตัดสินคุณค่าของหลักสูตร โดยพิจารณาจากความพึงพอใจของนักเรียนและหุ้นส่วนชุมชนที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ

5. ความพึงพอใจที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบต่อ หมายถึง ความรู้สึกในด้านดี ความรู้สึกชอบของนักเรียนและหุ้นส่วน

ชุมชนที่มีต่อหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบ
ภายหลังการทดลองใช้หลักสูตร

6. เยาวชนไทย หมายถึง นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่ศึกษาตามหลักสูตร
แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กระทรวงศึกษาธิการ

7. หุ้นส่วนชุมชน หมายถึง บุคคลในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมตามหลักสูตร
เสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้านความรับผิดชอบ โดยให้ความร่วมมือและ
ได้รับประโยชน์ร่วมกัน